

földrajzot
Én tanultam. (Mit?)

katonásdit
Öcsém játszott. (Mit?)
Nagyanyám a kályhát gondozta. (Mit?)

Kedveljük a meleget. (Mit?)

Engem nyolc órákor ágyba küldtek. (Kit?)

Szeretek korám lefeküdni. (Mit?)

Az óriások kösziklát ebédelték. János elfogadta a meghí-
vást. Ne bánts minket!...

Szántó Lőrinc.

Történelem.

A XVII. század magyar történelmi eseményeinek ismertetése.

Tanítás a polgári fiúiskola IV. osztályában.

Az alábbi történelmi ismételési alaki kellékei ugyanazok, mint amelyeket A Cselekvés Iskolája VII. évf. 7—8. számában írt hasonló tárgyú tanítási mintával kapcsolatban közöltem. Itt csak azt jegyzem meg, hogy a történelmi események újszerű szempontok szerint való ismételésének, az ú. n. történelmi keresztmetszet (grafikon) készítésének megkönnyítésére, ill. könnyebb elvégzése céljából a grafikon keretét a tanulókkal otthon előzőleg elkészítettjük. Ezt u. i. már egy példa után fennakadás nélkül, könnyen s hamar elkészítik tanulóink. Éppen csak a vizsgálandó szempontokat kell velük előzőleg közölni. Az előre elkészített keret lehetővé teszi a tulajdonképpeni munkának: az új szempontok szerint való ismételésnek behatóbb, alaposabb elvégzését.

Óravázlat.

I. Előkészítés.

1. *Érdekkeltés.* A XVII. század jellemző eseményeinek megállapítása.

2. *Célkitűzés.* A XVII. század többféle intézményének állapota és ezek grafikai ábrázolása.

II. Tárgyalás.

A királyi hatalom, az alkotmány, a hadrendszer, az igazságügy, a népesedés állapota, területi változások és a jobbágy-ság helyzete.

III. Begyakorlás.

Összefoglalás. (Áttekintés.).

I. Előkészítés.

1. *Érdekkeltés.* Mivel foglalkoztunk a mult órán, S? (A XVII. század magyar történetének s az egyidejű külföldi események kortábláját állítottuk össze.) Melyek a század kiüt-közö, jellemző eseményei, P? (Az ellenreformáció, az alkotmány- és a vallásszabadság küzdelmei, a felszabadító hábo-rúk és a korlátlan királyi hatalom jelenségei.) Milyen királya-ink uralkodása tölti ki ezt az évszázadot, B? (A XVII. század magyar királyai: Rudolf, II. Mátyás, II., III. és IV. Ferdinánd és I. Lipót.) Uralkodott IV. Ferdinánd is, H? (Ez a királyunk nem uralkodott, de mert fejét a Szent István koronája ékesí-tette, ezért szerepel a magyar királyok sorrendjében.)

2. *Célkitűzés.* Miután a mult órán felújítottuk a XVII. század magyar és külföldi egyidejű eseményeit, beszéljük meg a mai alkalommal e század néhány intézményének állapotát és állapítsuk meg ezek grafikonját.

II. Tárgyalás.

Kezdjük meg vizsgálatunkat a királyi hatalom állapotával!

Ki ennek a századnak sorban az első magyar uralkodója, B? (E század magyar uralkodóinak sorát Rudolf nyitja meg, de ő már az előző században — 1576-ban — lépett a trónra.) Milyen szellemben uralkodott Rudolf, K.? (Rudolf csak kedv-teléseinek élt, — országgyűlést nem tartott, s helyette idegen zsoldos kapitányai kormányoztak, akik teljesen törvény- és alkotmányellenesen jártak el és a lekiismereti szabadságot is durván megsértették. Tehát Rudolf uralkodása önkényes volt.) Mit tapasztaltunk utódainál, F.? (Utódai hasonlóan önkényes szellemben vezették országunk ügyeit.) Miben nyilvánul az önkényes uralkodás, V.? (A király nem tart országgyűlést, csak rendeletekkel kormányoz.. Ki ennek a századnak jellegzetes önkényes magyar uralkodója, B.? (I. Lipót, aki mindenben nagyhírű kortársát, XIV. Lajost utánozta kormányzásában.) Hogyan védekezett a nemzet az állandó önkényes királyi ha-talommal szemben, K.? (Ismételten fegyvert fogott királyai ellen fenyegetett alkotmánya és vallásszabadsága védelmére. Így cselekedett Bocskay István Rudolf, Bethlen Gábor II. Fer-dinánd, I. Rákóczi György III. Ferdinánd, Thököly Imre pe-dig I. Lipóttal szemben.) Volt-e a sorozatos nemzeti ellenállás-nak eredménye, L.? (A nemzeti felkelésnek ideig-óráig bizto-sították az alkotmány- és vallásszabadságot és korlátozták a királyi önkényuralmat. Midőn azonban az 1687-i pozsonyi or-szágyűlésen a nemzet elismerte a Habsburg-ház férfi ágának trónöröklését és lemondott az aranybulla 31. pontjáról, a fegy-

veres ellenállásról, királyaink még nagyobb önkénnyel uralkodtak.)

Mit állapíthatunk meg minezek alapján a kir. hatalom XVII. századbeli állapotára vonatkozólag, A.? (Az önkényes királyi hatalom az ismételt nemzeti felkelések ellenére emelkedést mutat.)

Tüntessük fel ezt a megállapításunkat a grafikai ábrázolásban!

Tekintsük most a XVII. század alkotmányos életét! Mutat-e s milyen fejlődést alkotmányunk e század folyamán, Cs.? (Alkotmányunk fejlődését észleltük az 1608-i országgyűlésen. Ekkor történt, hogy a nemességnek az országgyűlésen való személyes megjelenési jogát megszüntették és ehelyett a képviseltetési rendszert törvényesítették.) Még más tekintetben is nevezetes ez az országgyűlés. Milyen tekintetben, B.? (Ugyancsak az 1608-i országgyűlésen mondták ki, hogy az országgyűlés két táblára oszlik, s megállapították azt is, hogy kik lehetnek tagjai a felső és kik az alsó táblának.) Ma milyen szervezete van az országgyűlésnek, W.? (Ma is két kamarás rendszerünk van, most azonban főrendiháznak és képviselőháznak hívják.)

Előző vizsgálatunkban is szót tettünk már alkotmányunkról. Mit állapíthatunk meg róla a királyi hatalommal kapcsolatban, K.? (Rudolfon kezdve királyaink állandóan súlyosan megsértik az alkotmányt és nemzetünk jogait, ez azután a nemzeti küzdelmek meg-megújulását vonta maga után. Bocskay, Bethlen, I. Rákóczi György és Thököly felkelései nyomán királyaink újra és újra esküt tettek az alkotmány megtartására és a sérelmek orvoslására; ez azonban mindig elmaradt.)

Összegezve az alkotmány állapotáról hallottakat, fejlődését, vagy hanyatlását észleltük-e a század folyamán, P.? (Az 1608-i fejlődés után alkotmányunknak fokozatos hanyatlását állapíthatjuk meg a XVII. században.)

Fejezzük ki ezt a megállapításunkat a táblázaton!

Vessük most tekintetünket a század hadrendszerére! Mit észleltünk ebben a tekintetben, A.? (A hadügy terén a XVII. század első felében nem észleltünk változást, mert az továbbra is ugyanazt a védekező rendszert mutatja, mint amelyet a török terjeszkedés következtében a kényszerűség megkívánt. A végvárok magyar és idegen zsoldos őrségei szolgáltatják ennek a védekező hadrendszernek az anyagát.) Mikor tapasztalunk fejlődést hadrendszerünkben e század folyamán, V.? (A század közepétől a védekező hadrendszert a támadó hadrendszer kezdi felváltani. Ez a szellem érvényesül már a Zrínyi testvérek: Péter és Miklós hadi vállalkozásaiban, nagyobb arányok-

ban pedig a felszabadító háborúban. Ez utóbbiakban a császári tábornokok zsoldjukba fogadják Thököly gazdátlan kuruc vitézeit, akik ott is nagyon kitüntették magukat.)

Fejlődést, vagy visszaesést látunk-e hát a század folyamán hadrendszerünkben, L.? (A XVII. század folyamán hadrendszerünkben fejlődést tapasztalunk.)

Ezt a megállapításunkat is jelöljük meg a táblázaton!

Vizsgáljuk most a század igazságszolgáltatásának állapotát!

Tapasztaltunk-e fejlődést ezen a téren, B.? (A XVII. század folyamán a régi igazságszolgáltatási szervezet maradt érvényben, ú. m. a hétszemélyes tábla és a kir. tábla. Ezek azonban fennakadás nélkül nem teljesítették feladatukat a nemzeti küzdelmek miatt.) A század végéfelé mégis találkoztunk egy új törvénytervezet kísérletével. Kinek nevéhez fűződik ez a tervezet, K.? (I. Lipót megbízásából Kollonics állította össze egy új törvénytervezetet. Ennek voltak szép elgondolásai, így a törvény előtt való egyenlőség és a közteherviselés. Valójában ez a tervezet nemzetellenes volt, s csak egyik eszköze a bécsi kormány beolvasztási politikájának. Szerencsére a rendek észrevették a leplezett szándékot, s megakadályozták törvényesítését.)

Ezek szerint mit állapíthatunk meg a XVII. század igazságszolgáltatására nézve, P.? (Ennek a századnak igazságügye az előző századéhoz viszonyítva nem változott.)

Jelöljük meg ezt a megállapításunkat a táblázaton!

Térjünk át ezek után a XVII. század népesedési mozgalmának vizsgálatára!

Mit állapíthatunk meg erre vonatkozólag, F.? (Az előző század nagy nép fogyatkozása most sem szünetel. A törökökkel folytatott harcok, s Bocskay, Bethlen, I. Rákóczi György, valamint Thököly felkelései nagy rendet vágtak népességünkben. II. Rákóczi György szerencsétlen fejedelemsége idején ismétlen százezernyi tömeget hajtottak ki rabláncra fűzve Erdélyből a tatár hordák. Mindezt csak tetézték a felszabadító háborúk nagy embervesztései, s minden háborúval velejáró inség és ragályos betegségek veszteségei. A szörnyű fogyatkozást nem pótolhatta a természetes szaporodás. Buda visszafoglalása után aligha volt nagyobb az ország lakossága, mint a XVI. század végén azaz 1.5 millió lélek.) Ma mennyi hazánk lakossága, F.? (A magyarlakta Felvidék, Kárpátalja és a Székelyföld visszatérése után hazánk lakossága 13.5 millióra emelkedett.) Nem észleltünk a XVII. század folyamán telepítéseket, V.? (A század 90-es éveiben Kollonics nagy számmal telepített a Tisza—Maros—Duna vidékére szerbeket, s főleg Tolna és

Baranya vármegyébe németeket; de ezek a telepítések semmiképen nem pótolták tiszta magyarságunk számának szörnyű megfogyatkozását.) Mi lett később a telepítések következménye, K.? (Minhogy a telepítéseket Kollonics nem hazánk, hanem a bécsi kormány érdekeinek megfelelően végezte, a XIX. és XX. század áldatlan nemzetiségi küzdelmeinek okát ebben a szerencsétlenül intézett telepítésben kereshetjük.)

A megbeszélések alapján végeredményben mit állapíthatunk meg a XVII. század népesedési mozgalmáról, B.? (E század népesedése fokozatosan csökkenő, a század utolsó évtizedében pedig némileg emelkedő.)

Tüntessük fel ezt a megállapításunkat a táblázaton!

Beszéljük meg most a század területi változásait!

Mit észleltünk ebben a tekintetben, S.? (Az előző század folyamán a török állandóan hódít és terjeszkedik. E terjeszkedésnek az 1606-i zsitvatoroki béke véget vet. A nemzeti felkelések vezérei: Bocskay, Bethlen, I. Rákóczi György és Thököly Imre fokozatosan növelték Erdély területét a Részek kiterjesztésével. 1691-ben a Lipót féle diploma elvette Erdély függetlenségét, s koronatarományyá tette.) Mi lett az eredménye a felszabadító háborúknak, A.? (A törökök bécsi és párkányi kudarca, majd Buda felszabadítása után a karlócai békéig, tehát 1683-tól 1699-ig hazánk területe a Temesvidék kivételével teljesen felszabadult a 145 évig tartó török rabiga alól.)

Mi tehát megállapításunk a XVII. század területi változására vonatkozólag, S.? (A század területi változásában fokozatos, a két utolsó évtizedben hirtelen és nagy kiterjedést alapítottunk meg.)

Jelezzük ezt az eredményt is a táblázat megfelelő rovatában!

Végeztül vizsgáljuk még a század folyamán a jobbágyság helyzetét!

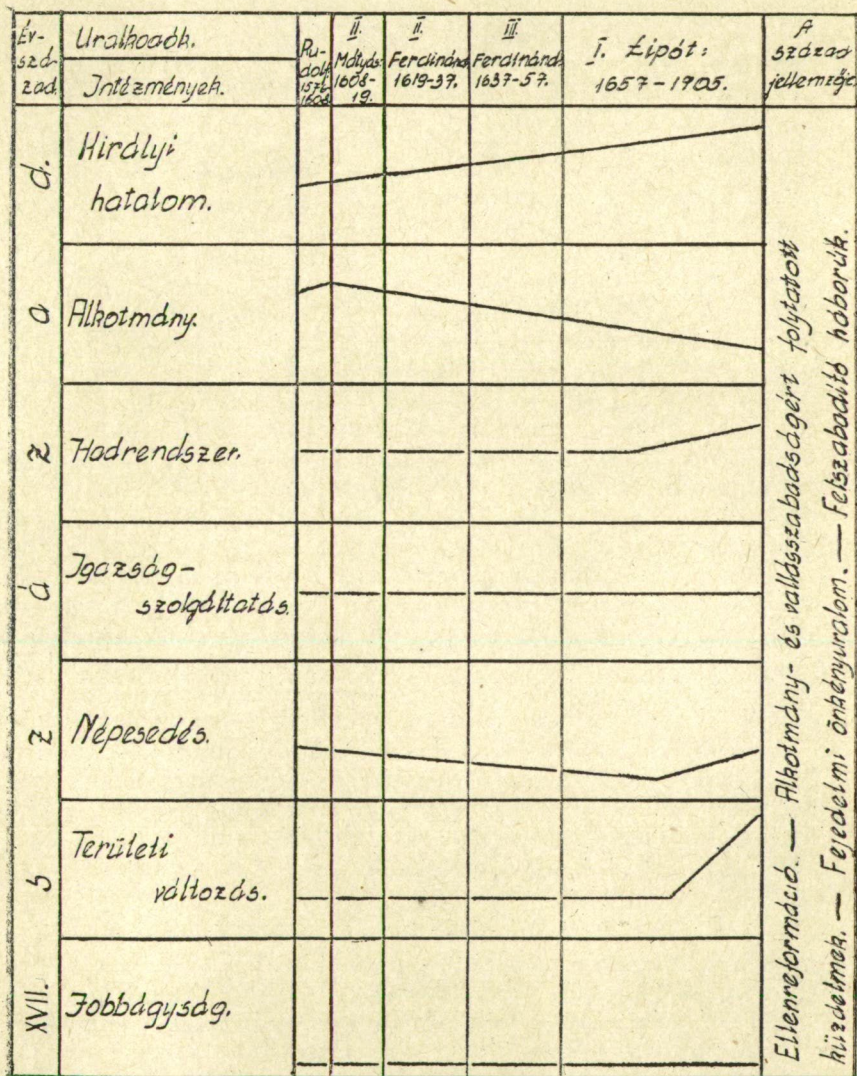
Mit állapíthatunk meg erre vonatkozólag tanulmányaink alapján, Cs.? (A jobbágyság helyzete az előző századokéhoz képest mit sem változott. E század hangulatát is jellemzően fejezi ki egy kuruc tábori dalnak szállóigévé lett keserű kifakadása: „Rajtunk német dül, rajtunk török jár.” Ezt pedig legteltesebben, legfájóbban a jobbágy érezte, szenvedte át. Az egymást követő nemzeti felkelések alatt is ő szenvedett legtöbbet. Hogy nyomorult helyzetén valamennyire könnyítsen, azért, ha tehette, megszökött, s beállt kóbor hajdúnak, zsoldosnak, kurucnak, vagy labancnak. keserves sorsuk kiölt szívből minden irgalmat, kegyelmet még saját fajtájabelivel szemben is. Elég, ha Básta zsoldosaira, s Bocskay „angyalkáira” hivatkozunk.)

Ezek alapján jelöljük meg a jobbágyság helyzetére vonatkozó megállapításunkat a táblázat megfelelő rovatában! Milyen ez, K.? (A jobbágyságnak XVII. századbeli állapotát feltüntető grafikai ábrázolás az előbbi századokéhoz hasonló, tehát változatlan.)

A tábla (a munkanapló) képe az óra végén. (Lásd táblázatot!)

III. Begyakorlás.

Összefoglalás. Végezzünk rövid áttekintést mai megbeszé-

lésünk anyagán! Beszélj a XVII. század királyi hatalmának alakulásáról, F.! — Ismertesd az alkotmány állapotát, V.! — Szólj a hadrendszer fejlődéséről, P.! — Mit állapítottunk meg a század népesedési mozgalmáról, A.? — Foglald össze a területi változásra vonatkozó megállapításainkat, B.! — Elevenítsd fel végül a jobbagyság helyzetéről szóló ismertetésünket, S.!

K. Bedekovich Lajos.

Német nyelv.

1. W. Goethe „Mignon” c. költeményének tárgyalása.

Ezt a bájos, mély érzésű költeményt majdnem mindegyik polgári iskolai német tankönyvben megtalálhatjuk. Rendszerint a IV. osztályban kerülhet sor tárgyalására, mert a költemény helyes értelmezése és felfogása érdekében bizonyos irodalomtörténeti ismereteket kell nyújtánunk, melyek a költemény keletkezésére, megszületésére vonatkoznak.

A gyermek a korábban tanult költemények kapcsán már hallottak Goetheről egyet-mást. Ezeket az ismereteket most ki kell egészíteni. Ha nem is adunk a költőről életrajzot vagy irodalomtörténeti méltatást: annyit kell róla közölnünk, amennyi a költemény megértéséhez szükséges. A költemény hangulatát nem lehet visszaadni anélkül, hogy át ne érezzük a költő hangulatát akkor, amikor a költeményt megírta.

A költeménytárgyalást tehát hangulatilag is elő kell készíteni, hogy a költemény hangulata, érzése a gyermekeket rábűvölje, megragadja, a képzeletet felszabadítsa, a szívüket megindítsa, szépjérzésüket gyönyörködtesse. Ha ez a hangulati előkészítés hiányzik, akkor a gyermekek hidegen, értetlenül állnak a költeménnyel szemben, annál is inkább, mert a költeményben mindig több a tárgyi nehézség, mint a prózában. A rendestől gyakran eltérő szórend, meglepő fordulatok, ritkábban előforduló kifejezések, választékosabb szókincs stb. mind több nehézséget jelentenek a megértés szempontjából, ha nincsen kellőleg előkészítve, mint prózai mű tárgyalásánál. A költemény kellő megértése tehát kétféle előkészítést kíván:

1. hangulati előkészítést,
2. tárgyi előkészítést.

1. A „Mignon” c. költemény hangulati előkészítése magában foglalja a költemény megszületésének körülményeit. Itt vissza kell mennünk Goethe gyermekkorára. A szülői háznál igen sok olasz tárgyú kép volt, s ezek nézegetése során már zseni korában föltámadt a gyermekben az érdeklődés e szép ország iránt. Fejlődésével ez az érdeklődés áttérlődött művészi térre,